

KONSOLİDE MALİ TABLOLAR

Şaban UZAY*

GİRİŞ

Büyüme, gerek işletme için gerekse ülke kaynaklarının etkinliğini ve ülkenin gelişmişlik düzeyinin artırılmasıyla ilgili olarak üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Çağımız bir bakıma «büyük işletmeler çağı» olarak da tanımlanabilmektedir (1).

Literatürde büyüme yollarının genellikle iki şekilde olabileceği düşünülür. Bunlar; içsel büyüme ve dışsal büyümedir. İçsel büyüme, firmanın kendi olanaklarıyla veya dışarıdan sağladıkları kaynakları yeni yatırımlara tahsis etmek yolu ile büyümesidir. Dışsal büyüme ise, firmanın başka firma veya firmaları kısmen veya tamamen satın alarak veya yönetimlerini denetim altına alarak büyümesidir.

Dışsal büyüme çeşitli şekillerde olabilir. Ancak Türkiye'de son yıllarda özellikle büyüme aracı olarak kullanılan, füzyon ve holdinglerdir (2). Füzyon; iki veya daha fazla firmanın biraraya gelerek tüzel kişiliklerini kaybederek yeni bir firma kurmalarıdır. Holding ise, ticari veya sınıai bir faaliyette bulunmayan, başka işletmelerin hisse senetlerine sahip olarak onların yönetimini ele geçirmek amacıyla faaliyet gösteren işletmelerdir. Holdingin kendisine ana işletme, yönetimini ele geçirdikleri işletmelere ise bağlı işletmeler denilmektedir.

Ana işletme ve bağlı işletmelerden meydana gelen holding topluluğu (şirketler topluluğu), ekonomik bir ünite olarak kabul edilir. Bu topluluğun ekonomik ve mali durumunu bütün olarak görüp, değerlendirebilmek için ana şirket ve bağlı şirketlerin mali tablolarının birleştirilmesi yani konsolide mali tabloların hazırlanması gerekir.

(*) Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Araştırma Görevlisi

- (1) Nurhan AYDIN, **İşletmelerin Birleşmesinde Finansal Analiz ve Bir Uygulama Örneği**, Türkiye Odalar ve Borsaları Birliği, Yayın No: 150, Ankara 1990, s. 3.
- (2) Öztin AKGÜÇ, **Finansal Yönetim (Gözden geçirilmiş ve genişletilmiş. 5. baskı)**, Muhasebe Enst., Yayın No: 56, İstanbul 1989, s. 697.

Türkiye'de holdingler konsolide mali tabloları resmen hazırlamak zorunda değildirler. Ancak bazı holdinglerin kendi yönetimleri ve ortakları için bu tabloları hazırladıkları bilinmektedir. Ayrıca Sermaye Piyasası Kurulu, 28 Mart 1992 tarihinde «Sermaye Piyasasında Konsolide Mali Tablolara İlişkin İlke ve Kurallar Hakkında Tebliğ» yayımlamıştır. Bu makalede, konsolide mali tablolardan, konsolide bilanço ve konsolide gelir tablosu ana hatlarıyla tanıtılmaya çalışılacaktır.

I. KONSOLİDE MALİ TABLOLARA GENEL BİR BAKIŞ

Konsolide mali tablolar (Bundan böyle «KMT» olarak belirtilecektir), ana şirket ve bağlı şirketlerden meydana gelen holding topluluğu için söz konusudur. Holding şirket (parent company), bağlı şirketi (subsidiary company) bizzat kendisi kurabilir ya da sonradan edinebilir. Holding şirketin, bağlı şirketlere katılma ilişkisi değişik biçimlerde olabilir. Kısaca bu ilişki ya doğrudan ya da dolaylıdır.

1. Ana Şirket, Bağlı Şirket ve Holding Topluluğu

Holding şirket, herhangi bir anonim şirketten farklıdır. Çünkü asıl faaliyeti başka şirketlere iştiraktır. Holding şirket yerine ana şirket de denilmektedir. Ana şirket: Bir şirketin doğrudan veya dolaylı yollarla, başka bir şirketin sermayesinin yarısından çoğunu elinde tutuyor ve denetleyebiliyor ve özellikle yönetimde etkili olabiliyorsa bu işletmeye ana şirket denir. Bağlı işletme ise, hukuki kişiliği ayrı olmakla beraber, sermayesinin tamamı ya da denetimi ana işletmeye ait olan işletmeye bağlı işletme adı verilmektedir.

Holding topluluğu ise Sermaye Piyasası Kurulu'nun tebliğinde şöyle tanımlanmıştır; «Hukuksal yönden birbirlerinden bağımsız olmakla birlikte, sermaye, yönetim ve denetim açısından birbirleriyle ilişkili, faaliyet konuları yönünden aynı sektöre bağlı olsun veya olmasın, planlama, organizasyon, sevk ve idare, finans konularının ana ortaklık çatısı altında tek merkezden koordine edildiği ana ortaklık ve bağlı ortaklıklar bütünü» ifade eder».

KMT'lere alınma kriteri, ana şirket ve bağlı şirketler arasındaki merkezi yönetim ve kontrol etkisidir. Avrupa Topluluğu Komisyonu'nun yönergeleri, Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu (IASC)'ın standartları ve ABD ve İngiltere'deki görüş ve belirlemeler genel olarak birbirine uymaktadır. Holding topluluğu içinde %50'den fazla

hisseye sahip olan işletmeler KMT'lere alınmaktadır (3). Sermaye Piyasası Kurulu'nun görüşü de bu yöndedir. Kurul Seri XI/1 no'lu tebliğinde «işletmelerin doğrudan veya dolaylı olarak en az yüzde elli oranında oy hakkına veya en az bu oranda yönetim çoğunluğunu seçme hakkına sahip olduğu iştirakleri' bağlı ortaklık olarak» kabul etmektedir.

Ancak günümüzde sermaye piyasasının gelişmiş olduğu ülkelerde, işletmelerin hisse senetlerinin geniş kitlelere yaygınlaşması, tek tek hissedarların elinde dağılmış durumda olması, geleneksel % 50 oranını % 25'ler kadar indirmiştir.

Holdingleşme, bu yolla büyümenin bir takım üstünlükleri olduğu için tercih edilmektedir. Holding mekanizması, nisbeten küçük yatırımlarla çok sayıda işletmeyi ve büyük miktarlarda sermayeyi kontrol edebilmekte, kaldıraç faktörü ile daha fazla kâr sağlanmasına olanak tanımakta ve riskin dağıtılmasını sağlamaktadır. Ülke ekonomisi açısından ise, kaynakların daha etkin kullanılmasında ve sermaye birikimi sağlayarak sermaye pazarlarının gelişmesinde önemli rol oynayabilmektedir.

Türkiye uygulamasında ise holdinglerin yapısı çok karmaşıktır. Holding sözünü kullanmaksızın holding gibi faaliyet gösteren işletmeler vardır. Ayrıca, holding ünvanı taşıyıp da bağlı şirket durumunda olan şirketlere de rastlanmaktadır (4). Hukuki düzenlemeler açısından ise, holding şirkete sadece TTK'nın 466. maddesinde kısaca değinilmiş olup bağlı şirketlerden ise hiç bahsedilmemektedir. Bu bakımdan holdingler Türkiye'de hukuki bir şirket türü değildir. Türkiye'de gerçek kişilerin bile bir holding sistemi kurlmaları mümkündür. Ancak gerek holding gerekse bağlı şirket için en uygun şirket tipi, anonim şirkettir.

2. Konsolide Mali Tabloların Tanımı ve Tarihçesi

Konsolide Fransızca kökenli bir sözcüktür ve sağlamlaştırmak, takviye etmek anlamına gelmektedir (5). KMT, iki veya daha fazla

(3) M. Sema ÜLKER, «Avrupa Topluluğu 7. Yönergesi Kapsamında Konsolidasyon işlemleri ve Türkiye'deki Uygulamalar», Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniv. Sosyal Bilimler Enst., İstanbul 1990, s. 30.

(4) A. Hayri DURMUŞ, «Yabancı Ülkelerde Çalışan Şirketlerimizin Finansal Tablolarını Konsolidasyonda Karşılaştıkları Sorunlar», Gazi Üniv. İktisadi ve İdari Bilimler Fak., Türkiye VI. Muhasebe Eğitimi Sempozyumu, Alanya 9-11 Mayıs 1984, s. 42.

(5) Oktay GÜVEMLİ, «Birleştirilmiş Mali Tablolar», Vergi Dünyası, Sayı 112, Aralık, s. 16.

bağlı teşebbüslerin sanki bir organizasyon içinde görünüyormuşcasına, bilanço ve işletme sonuçlarını gösteren bir tablodur (6).

AICPA'nın Kavramlar ve Standartlar Komitesi'nin görüşü ise; «iki ya da daha fazla şirkette birden, önemli hisseye sahip bir grup sözkonusu olduğunda yada bu şirketlerin faaliyetleri ve varlıkları bir grubun yönetimi altında bulunduğu bu şirketin finansal durum ve faaliyet sonuçlarının bildiriminde konsolide tablo düzenlenmesi yararlıdır» (7).

KMT'ler aslında varsayımaya dayanır. Yasal olarak bağımsız bağlı işletmelerin ayrı tüzel kişilikleri, varlık ve kaynakları bir an için ana işletme tarafından yok varsayılmaktadır. Bu nedenle, konsolide tablolar düzenlenmesi ana işletmenin bir iç işlemi olarak nitelendirilebilir (8).

KMT'ler denildiğinde ilk akla gelen konsolide bilançolardır. Bu bilançolar topluluğa dahil işletmelerin ferdi bilançolarının belirli prensip ve teknikler altında birleştirilmesinden elde edilir. Elde edilen bilanço, söz konusu ekonomik ünitenin net toplam aktiflerini ve pasiflerini gösterir. Buradaki net ifadesi; bağlı işletmelere yapılan yatırımların (iştiraklerin) ve topluluk içi işlemlerden doğan hesapların elimine edilmesinden sonra elde edilen miktarların ifade edilmek istenmesidir (9). Konsolide gelir tablosu da yine aynı yoldan elde edilen gelir tablosudur.

Mali tabloların konsolidasyonuna yönelik çalışmalar Kuzey Amerika'da başlamış, sonra İngiltere'ye geçmiştir. Buradan da Kanada, Almanya ve öteki Avrupa ülkelerine yayılmıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ülke dışı yatırımların çoğalması, holdinglerin, yatırım gruplarının fazlaşması, çok uluslu şirketler, mali tabloların konsolidasyonu çalışmalarına hız kazandırmıştır (10).

KMT'lerin hazırlanması bir kaç ülke dışında, kanunen zorunlu hale getirilmemiştir. Ayrıca birçok ülkede KMT'lerin hazırlanması birbirinden önemli derecede farklılıklar göstermektedir. Avrupa Top-

(6) DURMUŞ, A.g.m., s. 37.

(7) Atilla GÖNENLİ, **İşletmelerde Finansal Yönetim**, 4 .Basım İstanbul, s. 49.

(8) Osman ALTUĞ, **Holding Şirketlerde Muhasebe Düzeni**, Marmara Üniv. İktisadi ve İdari Bilimler Fak., Yayın No: 375, İstanbul 1986 ,s. 240.

(9) Peyami ÇARIKÇIOĞLU, «Konsolide Finansal Tablolar», **İstanbul Üniv. İşletme Fak. Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 2, Kasım 1972, s. 120.

(10) DURMUŞ, A.g.m., s. 38.

luluğu Komisyonu kendi üyeleri arasında bu farklılığı giderebilmek için 7 no'lu Yönergesi'ni yayımlamıştır. Ayrıca IASC tarafından yayımlanan ve 1977 yılı başından itibaren yürürlüğe giren «3 No'lu Uluslararası Muhasebe Standardı» da KMT'lerle ilgilidir.

3. Konsolide Mali Tabloların Düzenlenme Gereği

KMT'ler, ana şirketin kontrolü altındaki bağımsız ve yasal kişilikleri olan bağlı şirketlerin, finansal durumlarını, faaliyet sonuçlarını ve bunlardaki gelişmeleri bir bütün olarak doğru ve objektif bir şekilde görebilmek amacıyla hazırlanır.

Bu tablolardan yararlananlar işletme içinden ve dışından kişi ve kurumlar olacakları için hazırlanması da işletme içi ve işletme dışı amaçladır diyebiliriz. Ancak KMT'lerle asıl ilgilenen ana şirketin yönetimi ve ortaklarıdır. Yönetim, topluluğun kaynaklarının tamamını kontrol eder. Bağlı şirketlerin gelir ve giderleri ana şirketin net gelirini etkileyeceği için ortaklar açısından da önemlidir. Ayrıca bu tablolar, ana şirketin borç ödeme kabiliyetindeki artış ve azalışları da göstereceği için alacaklılar için son derece önemlidir (11).

KMT'ler holding şirket hakkında en çok bilgiyi sunma aracıdır. Ancak konsolide bilanço ve konsolide gelir tablosundan yararlanma farklı amaçlı olabilir. Yani, konsolide bilançoya dayanarak, grubun varlık, sermaye yapısı ile varlık ve sermaye ilişkisi değerlendirilebilir. Konsolide gelir tablosu ise, grubun satış, mal oluş ve kâr zarar durumlarının topluca görülmesini sağlar. Özet olarak bu tablolar bilgi verme (informatif) niteliklidir. Yoksa belirli bir hakkın gösterilmesi gibi bir amacı yoktur (12).

4. Konsolidasyon Kapsamı (13).

KMT'ler hazırlanırken bazı bağlı şirketler konsolidasyon dışında tutulabilmektedir. Böyle bir durumda bir bağlı şirket konsolidasyona dahil edilmemişse bunun geçerli sebepleri vardır. Bu sebepler konsolide bilançoya eklenen açıklamalarda belirtilir .

- (11) Welter B. MEİGS ve Robert F. MEİGS, **Accounting The Basis For Business Decisions**, Sixth Edition, s. 736 .
- (12) Fahir BİLGİNOĞLU, «Konsern İşletmelerde Finansal Tablolar», **Muhasebe Enst. Dergisi**, Sayı: 42, s. 18.
- (13) Bu konuda, Fevzi SÜRMEİ (Çev.), «Konsolidasyonda ilkeler ve Sorunlar», David Rae Smith, **10. Uluslararası Muhasebeciler Kongresi 1972**, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, No: 155-97, ss. 98-100 ve DURMUŞ, A.g.m., ss. 47-48'den oldukça yararlanılmıştır.

Konsolidasyona katılacak bağı şirketler için aşağıda sıralanan özellikler önemlidir. Bunlar :

a) Kontrol : Holding şirketin, bağı şirketlerin yönetiminde gerçek kontrolü olmalıdır. Bu da bağı şirketin toplam oylarının % 50 ve daha fazlasına sahip olması veya kontrolü elinde bulundurmaya yetecek oy oranına sahip olmasıdır. Ana şirketin kontrolü geçici ise ya da bağı şirket üstündeki hakları azalmışsa bağı şirket konsolidasyon dışı bırakılır. Örneğin; iflasla karşı karşıya bir bağı şirket konsolidasyona alınmaz.

b) Faaliyet alanı : Aynı veya birbirine benzer faaliyet sahalarına sahip olan bağı işletmeler konsolidasyona alınmalıdır. Faaliyet konuları arasında önemli bir fark olmamalıdır. Faaliyet türleri birbirini tamamlayıcı olmalıdır. Aksi takdirde okuyucuya yararlı olmaz. Örneğin; bir bankanın hesapları ile, bir sanayi işletmesinin hesaplarının konsolidasyonu yanıtıcı olur. Böyle durumlarda holding topluluğu faaliyetleri gruplara ayrılır ve bu gruplara göre alt konsolidasyon yapılır.

c) Yabancı ülke : Bağı şirket, bulunduğu yabancı ülkede para değerinin sürekli değişmesi, sıkı döviz politikası, savaş veya iç kargaşalıklar gibi durumların bulunması halinde konsolidasyona katılmaz. Yoksa, normalde holdinge bağı yabancı bağı işletmeler konsolidasyona dahil edilmelidir. Bunların konsolidasyonunda da teknik aynıdır ancak bazı güçlükler vardır. Terminoloji problemi, bağı işletme hesaplarının ülke parasına çevrilmesi problemleri, işletme kanunları ve kambiyo sınırlamaları problemleri gibi (14).

Mali tabloların tarihi ile konsolidasyon tarihi arasında önemli zaman farkının bulunması durumunda KMT'ler tam olarak bekleneni vermeyebilir. Bağı şirketin hesapları toplam olarak grubun tümü için önemsenmeyecek bir miktarda veya gerekli bilgilerin ve belgelerin toplanması yüksek maliyete ya da gecikmeye neden olacaksa, pratiklik açısından konsolidasyon dışında tutulabilir.

Ayrıca bağı şirket, öz sermayenin önemli bir kısmını kaybetmiş durumda ise, konsolidasyon dışında bırakılması daha uygundur. Bağı şirketin konsolidasyona katılması konusunda yöneticilerin de görüşü önemlidir (15).

(14) ÇARIKÇIOĞLU, A.g.m., s. 132.

(15) Haluk ÜNAL (Çev.), «Birleşik (Konsolide) Finansal Tablolar», Uluslararası Muhasebe Standartları, Standart 3, Muhasebe Enst. Dergisi, Sayı: 9, s. 9.

5. Bağlı Şirketlerin Mali Tablolarının Konsolide Edilme Koşulları

KMT'ler hazırlanırken bağlı şirket mali tabloları öncelikle genel kabul görmüş muhasebe standartlarına, bilanço ve gelir tablosu ilkelere uygun olarak hazırlanmış olmalıdır. Daha sonra bu tabloların konsolidasyonu için bazı şartların sağlanması gerekir. Bu şartların başlıcaları şunlardır :

a) Hesap döneminin aynı olması : Farklı kapanış günleri olması durumunda, tabloların konsolide edilmesi güçleşir. Genellikle 31 Aralık günü işletmeler için hesapların kapanış günü olarak benimsenmektedir. Şayet, kapanış tarihleri arasında üç aydan çok bir süre varsa, bu durumda KMT'leri hazırlamaktan vazgeçilmelidir (16).

b) Hesap planı ve kayıt sistemi uyumu : Gruba dahil işletmelerin hesap planlarının, bilanço ve gelir tablolarının biçim ve içeriklerinin aynı olması konsolidasyonun başarılı olması için şarttır. Türkiye uygulamasında, kayıt birliğini sağlamak amacıyla grup içerisinde tek-düzen muhasebe düzenine büyük önem gösterildiği söylenebilir (17).

c) Değerleme yöntemlerinin aynı olması : Konsolide edilecek mali tablolar aynı değerlendirme yöntemi ile değerlendirilmiş olmalıdır. Örneğin; stokların veya diğer aktiflerin farklı yöntemlerle değerlendirilmesi veya farklı amortisman yöntemlerinin kullanılması, konsolidasyonda birçok zorluklar çıkaracaktır. Yeniden değerlemeden yararlanan ve yararlanmayan iki ayrı kuruluşun mali tablolarının konsolidasyonunda ortaya çıkacak duran varlıkların değeri, her iki kuruluşun duran varlıklarının yapısını ortaya koyamayacaktır. Ayrıca uygulanan konsolidasyon yöntemleri zaman içerisinde değişmemelidir.

6. Bağlı Şirket Edinme

Ana şirket bağlı şirketlere ait hisse senetlerini, bağımlı şirketi bizzat kendisinin kurması dışında, başlıca iki yolla elde eder. Bunlar; çıkarların birleştirilmesi yöntemi ve satın alma yöntemidir.

a) Çıkarların Birleştirilmesi Yöntemi (Pooling of Interests Method) : Bu yöntemde hisse senetleri kasıtlı el değiştiriyor. Yani holding ele geçirdiği hisse senetlerini ödemek üzere yeni hisse senetleri

(16) M. Emin ARAT, «Holdinglelerde Konsolide Finansal Tablolar Tahlili», Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Ün. Sosyal Bilimler Enst., İstanbul 1985, s. 43.

(17) BİLGİNOĞLU, A.g.m., s. 19.

ni ödemek üzere yeni hisse senetleri ihraç eder ve onları verir. Bu yöntemde, bağlı işletmenin ortakları, ana işletmenin ortakları olmaktadır. Bu yöntemde satın alınan firmanın varlıklarının net değeri, net defter değerine eşit kabul edilmektedir. Varlıklar defter değerleri ile kayıtlara geçirildiğinden bir peştamallık kalemide oluşmayacaktır. Dolayısıyla peştamallıkla ilgili amortisman gideri de konsolide gelir tablosunda yer almayacaktır.

Bu yöntem, 1960'lı yıllarda firmalar arası yatırımları değerlendirilme- de geniş ölçüde kullanılmıştır (18). Türkiye uygulamasında da en çok görülen örnekler bu şekildedir (19). Ayrıca TTK'nın bu konuda sınırlayıcı bir hükmü de bulunmamaktadır.

Bu yöntemin uygulanabilmesinin gerektirdiği şartlar vardır. Bunlar (20):

— Bağlı işletmenin hissedarları, hisse senetlerini bedelsiz olarak vermelidirler,

— Birleşen işletmeler arasında güç oranı dengeli olmalıdır,

— Birleşen işletmeler, birleşmeden belirli bir süre geçmedikçe varlıklarını satmamalıdır,

— Birleşen işletmeler, birleşmeden önce bağımsız olmalıdırlar.

Ayrıca, ana şirketin bu yöntemle bağlı şirketi ele geçirebilmesi için, bağlı şirketin hisse senetlerinin en az % 90'ı anlaşmanın başlangıcından itibaren bir yıl içerisinde elde edilmiş olmalıdır (21).

b) **Satınalma Yöntemi (Purchase Method)** : Holding şirketin, bağlı işletmenin hisse senetlerini satın almasıdır. Çıkarların birleştirilmesi yönteminin uygulanmadığı durumlarda bu yöntem kullanılmaktadır. Bu yöntemde, satın alınan işletmenin varlıklarının net değerinin, ödenen hisse senetlerinin net pazar değerine eşit olduğu kabul edilmektedir. Dolayısıyla peştamallık söz konusudur. Bu yöntemde peştamallık (birleştirme farkı) veya birleştirme üstesi, bağlı işletmenin belirli aktiflerine ya da borçlarına dağıtılabilen, böylece bağlı işletmenin bilançosu yeni değerlerle tekrar gösterilebilmektedir (22).

(18) Alparslan PEKER (Çev.), **Yönetim Muhasebesi**, C.L. Moore ve R.K. Jaedicke, İşletme İktisadi Enst., Yayın No: 91, İstanbul 1988, s. 133.

(19) **Holding Şirketlerde Muhasebe Denetim ve Vergi Problemleri**, Derleyenler: Serdar KÜÇÜKBERKSUN, Fahir BİLGİNOĞLU, Cengiz ERDAMAR, Muhasebe Enst., Yayın No: 5, İstanbul 1974, s. 10.

(20) ARAT, A.g.y., s. 45.

(21) MEİGS, A.g.e., s. 733.

(22) DURMUŞ, A.g.m., s. 50.

Her iki yöntemin aralarında temel farklılıklar vardır. Bunlar şöyle özetlenebilir (23) :

Satın Alma Yöntemi	Çıkarların Birleştirilmesi Yöntemi
a) Peştemallık varsa kayıtlara geçirilecek (Bağlı şirket varlıkları yeniden değerlendirilecektir),	a) Peştemallık kayıtlara geçirilmeyecek (Bağlı şirket varlıkları yeniden değerlendirilmeyecektir),
b) Gelecek dönemlerde konsolide net kâr, peştemallığın amortismanı dolayısıyla azalma gösterecektir,	b) Konsolide bilançoda peştemaliye yer almayacağı için konsolide net kârda da bir azalma olmayacaktır,
c) Bağlı şirketlerle ilişkinin kurulduğu andan, itibaren bağlı şirket kârları ile ana şirket kârları birleştirilecektir.	c) Bağlı şirketle ilişkinin kurulduğu yılın tamamına ait bağlı şirket kârları konsolidasyona dahil edilecektir.

Her iki yöntem konsolidasyon açısından karşılaştırıldığında, satınalma yönteminin konsolidasyona daha uygun bir yöntem olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü; çıkarların birleştirilmesi yönteminin peştemaliyeyi ihmal etmesi bu yöntemin en önemli eksikliğidir. Böylece konsolide net gelir daha fazla ve konsolide varlıklarda daha düşük yer almaktadır.

II. KONSOLİDE MALİ TABLOLARIN DÜZENLENMESİ

Bu bölümde daha çok KMT'lerin hazırlanmasının teknik yönü üzerinde durulacaktır. Bağlı şirketler mali tabloları konsolide edilirken, çalışma kağıtları üzerinde bir takım eliminasyon işlemleri yapmak gerekir. Böylece KMT, ana şirket ve bağlı şirketlerin sadece üçüncü kişilerle olan ilişkilerini yansıtır.

1. Bağlı Şirketlere Yapılan Yatırımların Kaydedilme Yöntemleri

Ana şirketin, bağlı işletme hisse senetlerine yaptığı yatırımlar, ana işletmenin bilançosunda «yatırımlar» veya «iştirakler» hesaplarında gösterilir. Bunların muhasebeleştirilmesinde iki yöntem kullanılmaktadır. Bunlar; maliyet ve öz varlık yöntemleridir.

1.1. Maliyet Yöntemi (Cost Method veya Legal Basis Method)

Bu yöntemde, yatırımlar maliyet değeri ile değerlendirilir. Yeni satın almalarda bulunmadıkça veya eldeki hisse senetleri satılmadıkça bağlı işletmenin öz sermayesinde meydana gelen değişimler, ana şirketin

iştirakler hesabını etkilemez. Bağlı işletme tarafından yapılan kâr dağıtımını söz konusu hesabın tutarında değişiklik yapmaz. Dividantlar, bağlı işletme tarafından bildirilip, ödenmedikçe holding için gelir olarak kabul edilemezler (24).

O halde bu yöntemde ana şirketin bağlı işletmedeki yatırımı ana şirketin bilançosunda maliyet değerine eşit olarak gösterilmeye devam eder ve bu hesabın bakiyesi dönemler itibariyle değişmez. Bu yöntemin uygulandığı ülkelerde, ana işletmenin aktifini değerlerken, yatırımlar hesabı önemli ölçüde gizli yedekleri içerdiğinden, işletmelerin varlıklarını değerlemede güçlüklerle karşılaşmaktadır (25). Ancak maliyet yöntemi, öz varlık yöntemine göre daha yaygın olarak kullanılmaktadır (26).

1.2. Öz Varlık Yöntemi (Adjusted Value Method, Equity Method veya Economic - Basis Method)

Bu yönteme, düzeltilmiş değer yöntemi veya yaratılan haklar yöntemi de denilmektedir. Bu yöntemde, ana işletmenin bağlı işletmeye olan yatırımı maliyet bedeli ile yatırımlar veya iştirakler hesabına işlenir. Ancak bu hesap, bağlı işletme öz sermayesinde meydana gelen değişimlerden etkilenir. Bu yöntem tahakkuk esasına dayanır. Yani bağlı işletme tahakkuk eden net kâr veya zararı, ana işletmenin iştirak hesabını artırır veya azaltır.

Ana işletmenin bağlı işletmeyi elde etme anında, maliyet değerine göre muhasebeleştirme yapılır. Elde etmeden sonraki muhasebe işlemlerinde ve konsolidasyonda maliyet yöntemi ve öz varlık yöntemlerinden biri kullanılır (27). Öz varlık yöntemi, ana işletmenin % 20-50 oranında bir iştirakde bulunması durumunda (28) veya konsolide edilmiş ve uzun süreli yatırımların muhasebeleştirilmesinde kullanılması daha faydalı görülmektedir (29). Ana şirket, bağlı işletmeyi çıkarların birleştirilmesi yoluyla elde etmiş ise, ana şirket edinme tarihinden bir yıl sonraki mali tabloların konsolidasyonunda da öz varlık yöntemini kullanır (30).

(24) ÇARIKÇIOĞLU, A.g.m., s. 121.

(25) ARAT, A.g.y., s. 47.

(26) DURMUŞ, A.g.m., s. 53.

(27) A.g.m., s. 53.

(28) F. Lerzan Kavut AKÜN, «Konsolide Finansal Tabloların Hazırlanması ve Bağımsız Denetimi», Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniv. Sosyal Bilimler Enst., İstanbul 1990, s. 39.

(29) PEKER, A.g.e., s. 126.

(30) AKÜN, A.g.t., s. 57.

Türkiye'de firmaların portföyünde bulunan hisse senetleri alış bedeli ile değerlendirilebileceği gibi borsa rayıcı ile de değerlendirilebilir. Bankalar Birliği borsa rayıcını esas almakta, VUK ise, hisse senetlerinin alış bedelleri ile değerlendirilmesini öngörmektedir. Sermaye Piyasası Kurulu ise bağlı ortaklıkların elde etme maliyetine göre değerlendirilmesini öngörür.

2. Konsolide Mali Tabloların Hazırlanması

Konsolidasyon bir süreçtir. Yani, KMT'nin hazırlanmasında yapılan işlemler belirli bir sıra takip eder. Bu sırayı şöyle özetleyebiliriz (31) :

- a) İşletmelere ait ferdi bilanço ve diğer bilgiler elde edilmelidir.
- b) Ana işletme, bağlı işletmeye yaptığı yatırımın defterinde hangi yöntemle göre (maliyet veya özvarlık yöntemi) gösterildiği ve söz konusu yatırım tutarı belirlenecektir.
- c) Bağlı işletme hisse senetlerinin ana şirkete olan maliyet değeri ile bağlı işletme öz sermayesi defter değeri arasındaki farkın belirlenmesi gerekir.
- d) Bağlı işletmeye, ana şirket dışında yabancı üçüncü şahısların da ortak alınması durumunda bunlara ait payların yani azınlık paylarının belirlenmesi ve konsolide bilançoda gösterilmesi gerekir.
- e) Ana şirket bünyesindeki bağımlı şirketlerin kendi aralarındaki borç ve alacak doğuran işlemler ile, her çeşit mal ve hizmet alım ve satımları gibi faaliyetlerle ilgili işlemlerin elimine edilmesi gerekir.
- f) Bütün bu işlemlerden sonra, bağlı işletmelerin bilançolarında yer alan kalemler birleştirilerek konsolide bilanço düzenlenir.

Bu işlemlerden özellikli olanlar aşağıda daha ayrıntılı olarak incelenecektir.

(31) ÇARIKÇIOĞLU., A.g.m., s. 127 ve Kamuran PEKİNER, İşletme Denetimi, Muhasebe Enst., Yayın No: 55, 5 Basım, İstanbul 1988, s. 190.

2.1. Birleştirme Farkının Hesaplanması

Ana şişletmenin bilançosundaki şiştirakler hesabının, bağlı şişletmenin öz sermayesinin defter değerine eşit olması durumunda sorun yoktur. Ancak genellikle bu iki tutar arasında fark olur. Bu fark denetim maliyeti veya sermaye düzeltme farkı olarak da isimlendirilir (32).

Birleştirme farkı, ana şişletmenin bağlı şişletmedeki şiştirak maliyetinin, yani satın aldığı hisse senetleri için ödediği fiyatın bağlı şişletmeye ait öz sermayenin defter kıymetini aştığı hallerde söz konusu olur. Bu farka «pozitif denetim maliyeti» «konsolidasyon şerefiyesi» veya kısaca «şerefiye (goodwill)», «birleşmeden doğan pirim» gibi adlar verilebilmektedir. Bu fark, konsolide bilançonun aktifinde yer alır.

Birleřtirme farkının ortaya çıkmasına yol ačan sebepler řöyle özetlenebilir (33) :

a) Ana şişletme bağlı şişletme hisse senetlerini olduğundan fazla değerlendirmiştir. Bu yolla oluşan farkın bir an önce amorti edilerek yok edilmesi gerekir.

b) Bağlı şişletmenin öz sermayesi olduğundan az değerlendirilmiştir.

c) Ticari fonların ve saymaca değerlerin bağlı şişletmenin aktifinde düşük bir değer ile gözükmesi veya hiç gözükmemesidir.

d) Bağlı şişletme aktifinde yer alan duran varlıkların yeniden değerleme işlemine tabi tutulmasıdır.

Birleştirme farkının, tahmini bir sürede kapatılması konusunda iki farklı görüş vardır. Birincisi, bu farkın tahmini bir sürede her yıl gelirlerden düşölerek kapatılmasıdır. İkinci görüş ise, bu farkın özel niteliği gereğince, değerinde açıkça bir azalma olmadıkça azaltılmaması, azalma olunca da bunun dağıtılmamış kârlar yolu ile olmasıdır (34). Türkiye uygulamasında, bu tutar VUK'a göre beş yıl süreyle itfaya tabi tutulur.

(32) PEKİNER, A.g.e., s. 194.

(33) PEKİNER, A.g.e., s. 195 ve ARAT, A.g.t., s. 40.

(34) SÜRMELİ, A.g.m., s. 109.

2.2. Birleştirme Üstesinin Hesaplanması

Burada bağlı şişletmenin ana şişletmeye maloluğu, bağlı şişletmenin öz sermayesinin altında ise birleştirme üstesi söz konusudur. Bu farka, «negatif denetim maliyeti», «sermaye üstesi», «birleştirme yedeği», «birleştirme karşılığı», «birleşmeden doğan değer fazlası» gibi isimler verilmektedir.

Birleřtirme üstesi konsolide bilançosunun pasifinde yer alır. Birleřtirme üstesinin ortaya çıkmasına yol ačan sebepler řöyle özetlenebilir :

- a) Bağlı şişletmenin aktifleri gerçek değerlerinden daha yüksek veya pasifleri gerçek değerlerinden daha düşük değerle değerlenmiş olması,
- b) Ana şişletmenin bağlı şişletmeyi düşük bir fiyatla elde etmesi,
- c) Bağlı şişletmenin kârlılığının düşük olmasıdır.

2.3. Azınlık Payının Hesaplanması

Azınlık hissedarları, bağlı şirketin ana şirket dışındaki ortaklarıdır. Bunların elindeki hisse senetlerinin toplamına da azınlık payı denilmektedir. Azınlık paylarının KMT'lerin hazırlanmasında uygulanacak işlemler konusunda temel iki görüş vardır. Bunlar şöyle özetlenebilir (35) :

a) Tam Konsolidasyon : Buna brüt konsolidasyon (full-consolidation) da denir. Bu konsolidasyon metodunda ana şirketin bağlı şirketteki iştirak oranına bakılmaksızın, bağlı şirketin tüm aktif ve pasifi ile konsolide bilançoda gösterilmesidir. Ana şirketin iştiraki %100 ün altında ise, azınlık payları pasifte bir düzeltme hesabında yer alır. Konsolide Kâr-Zarar Hesabında da bağlı şirketin kârının tamamı dahil edilir. Ancak azınlık hissedarlarının kâr payları ayrıca gösterilir. Konsolide gelir tablosunda ise, bağlı şişletmenin tüm gelir ve giderleri ile kârı katılır.

b) Net Konsolidasyon : Paya göre konsolidasyon (quota consolidation) da denir. Bu yöntemde, bağlı şirketin aktifi ve pasifi, aynı zamanda faaliyet sonuçları, ana şirketin bağlı şirketteki iştiraki ile orantılı olarak konsolide bilanço ve gelir tablolarında yer almasıdır. Bu yöntemde bağlı şirketteki azınlık hissedarlarının mülkiyet hakları dikkate alınmamaktadır.

(35) DURMUŞ, A.g.m. s. 55 ve ALTUĞ, A.g.e., s. 241.

Bu iki yöntemden en geçerli olanı tam konsolidasyondur. Çünkü bu yöntemde ana şirket, bağlı şirketteki durumunu daha açık görebilme ve buna göre değerlendirme yapabilme imkanına sahiptir.

2.4. Gidermeler ve Düzeltmeler

KMT'lerde ana şirket ve bağımlı şirketlerin hesapları, birlikte toplama esasıyla, aynı yer veya benzer olan varlık, borç, gelir ve gider kalemlerinin toplanması ile biraraya getirilir. KMT'ler ana şirket ve bağımlı şirketlerden oluşan bir ekonomik ünitenin durumunu yansıttığından bu tabloların hazırlanmasında grup içi işlemlerin elimine edilmesi gerekir. Yani KMT'ler grubun kendi içerisindeki değil, topluluk dışı işletmelerle ilişkilerini esas alır.

Bu amaçla elimine edilecek grup içi ilişkilerin başlıcaları şöyle özetlenebilir (36) :

a) Bağlı işletme öz sermayesinin giderilmesi: Konsolide bilanço düzenlenirken giderilmesi gereken hesaplardan birisi, ana işletme bilançosunda görünen iştirakler hesabıdır. Bu hesabın, bağlı işletme sermayesindeki payı ile karşılıklı olarak giderilmesi gerekir.

b) İşletmeler arası borç ve alacakların giderilmesi : Topluluğa dahil bağımlı şirketlerin birbirleriyle veya ana şirketin bağımlı şirketler ile olan ilişkilerinden (alış-satış; kredi alıp-verme; sabit varlık alış-satışı vb.) doğan borç ve alacak hesapları karşılıklı elimine edilir. İşletmelerarası avanslar, verilen borç paralar gibi ilişkiler için de benzer eliminasyon yapılır. Bağlı işletmeler arasındaki borç ve alacak senetleri için de aynı durum geçerlidir. Ancak üçüncü kişiler bakımından alacak senetlerinin iskonto ettirilmesi halinde bu gerçek borç olduğundan konsolide bilançoda borç senetleri hesabında yer alması gerekir.

c) İşletmelerarası tahvilat işlemlerinden doğan borç ve alacak işlemlerinin giderilmesi : İşletmelerin birbirine sattıkları tahvillerden doğan borç ve alacakları da konsolide bilançoda gözükmez. Bunlar karşılıklı giderilerek düzeltilir.

d) İşletmelerarası mal satışlarının düzeltilmesi : İşletmeler arasında meydana gelen mal alış ve satışları da KMT'ler düzenlenirken, topluluğun gerçek satışları sayılmaz, dolayısıyla elimine edilmesi gere-

(36) ÇARIKÇIOĞLU, A.g.m., ss. 126-127, DURMUŞ, A.g.m., ss. 57-58, ÜNAL, A.g.m. s. 9.

kir. Ayrıca bu alım satımlardan doğan kârların da gerçek kâr olmadığı için düzeltilmesi gerekir. Bu kâr tutarının düzeltilmesi, azınlık payının durumu ve stokların alıcı bağı şirketin envanterinde bulunup bulunmaması dikkate alınarak yapılmalıdır.

Stokların tamamı alıcı bağı firmanın elinde bulunuyorsa konsolide bilanço hazırlanırken, bu stoklara ilişkin kâr, holding topluluğunun net kâr tutarından ve stok tutarından düşülür. Stokların bir kısmı topluluk dışına satılmış ise, elde bulunan stoklara düşen kâr tutarı hesaplanır ve düzeltilir.

e) Sabit varlıklara ilişkin gidermeler : Topluluk içinde sabit varlık alış satışı olmuşsa, mal satışı gibi işleme tabi tutulur ve sabit varlık satışının içerdiği kâr tutarının, holding topluluğun net kârından ve sabit varlık tutarından düşülerek düzeltilmesi gerekir. Alıcı bağı şirketin, bu sabit varlığa ilişkin olarak hesapladığı amortisman giderlerini de düzeltmesi gerekir.

f) Grup içi gerçekleşmemiş kârlar : Grup içi işletmelerin birbiriyle olan işlemlerinden doğan kârlar, gerçekleşmemiş kârdır. Ana şirketin bağı şirketlerden tahsil ettiği veya tahakkuk ettirdiği gelirler, bağı şirketlerin giderleri olduğundan bunlar karşılıklı olarak gelir tablosunda düzeltilir. Yine grubun bir üyesinin diğer bir üyesine yaptığı hizmet sonucu elde ettiği kârlar, yönetim giderleri, grup içi borç vermeden doğan faizleri gibi gelir ve giderler de giderilebilir. Bu gibi işlemler nedeniyle konsolidasyonda bir şirketin geliri, diğer bir şirketin gideri ile elimine edilecektir (37).

3. Edinme Tarihi Açısından Konsolidasyon

KMT'ler hazırlandıkları tarih bakımından iki ayrı düzeyde incelenir. Bunlar (38); iştirak tarihinde yani bağı şirketin elde edildiği tarihte konsolidasyon (consolidation at date of acquisition), iştirak tarihinden sonraki dönemlerde konsolidasyon (consolidation after acquisition).

Birincisinde ele geçirilen bağı şirketin durumlarının KMT'lere yansıtılması amaçlanırken, ikincisinde ise bağı şirketin bir yıllık faaliyet sonuçlarının gruba etkisinin değerlendirilmesini sağlar. Aslında elde etme zamanının saptanması çok kolay değildir. Eğer bağı şirket nakten ödeme yapılarak satın alınmışsa, satın alma tarihi, normal ola-

(37) SÜRMEĠ, A.g.m., s. 111.

rak ödemenin yapıldığı tarihtir. Benzer şekilde, şayet şirket hisse senedi çıkarılarak satın alınmışsa, satın alma tarihi senetlerin çıkarıldığı tarihtir.

Bağlı şirketi edinme tarihindeki konsolidasyon, bağlı şirketin varlık ve sermaye yapısının ana şirketin konsolide finansal tablosuna yansıtılması ve yeni durumun topluca görülmesi amacıyla yapılır. Ana şirketle veya diğer bağlı şirketler arasında karşılıklı ilişkiler yer almadığı için hazırlanması daha basittir. Edinme sırasında sadece konsolide bilanço hazırlanabilir. Konsolide gelir tablosunun düzenlenebilmesi için bir hesap döneminin geçmesi gerekir.

Edinmeden sonraki konsolidasyon ise, ana şirketin bağlı şirketi edinmesinden sonra, bir yıllık faaliyet dönemi sonunda faaliyet sonuçlarını bir bütün olarak görebilmek, bağlı işletmenin sonuçlarına yansıtma amacı ile hazırlanır. Edinmeden sonraki konsolidasyon da hem konsolide gelir tablosu hemde konsolide bilanço düzenlenebilir. Bu tür konsolidasyon, yapılması gereken eliminasyonlar yönünden edinme tarihindeki konsolidasyona göre daha güçtür.

Edinmeden sonraki konsolidasyonda, ana şirketin bağlı şirketlerin mali tablolarını konsolide ederken maliyet ve öz varlık yöntemlerinden birini kullanabilir (39). Edinmeden sonraki konsolide tabloda, azınlık payı ve konsolide dağıtılmamış kâr tutarları değişebilir. Bu değişiklik, bağlı şirketlerin faaliyet dönemini kârla veya zararla kapatmalarına bağlıdır. Yani bağlı işletmenin net varlık değeri edinme tarihine göre artar ya da azalır.

4. Birden Fazla Bağlı İşletmenin Bulunması Durumunda Konsolidasyon

Yukarıdaki açıklamalar tamamen bir ana şirket ve bir bağlı şirketten oluşan yapı esas alınarak yapılmıştır. Ancak bağlı şirket birden fazla olabilir. Bağlı şirketin birden fazla olması durumunda hazırlanan bilançolara zincirleme konsolide bilançolar adı verilir (40).

Zincirleme konsolide bilançoların hazırlanmasında, konsolidasyon yöntemi aynıdır ancak daha zordur. Ayrıca bu zorluğa ana şirketin bağlı şirkete doğrudan veya dolaylı yoldan hakim olması da etki eder.

(38) GÖNENLİ, A.g.e., s. 50.

(39) DURMUŞ, A.g.m., s. 57.

(40) ÇARIKÇIOĞLU, A.g.m., s. 128.

Ana işletme ile bağlı işletmeler arasında doğrudan ilişki varsa, konsolidasyon daha kolaydır ve tek aşamada yapılır. Bu tür konsolidasyonda yapılacak iş; konsolide bilanço düzenlenmesi ile ilgili işlemleri her bir bağlı işletme için ayrı ayrı yapmak ve daha sonra bunları bir araya getirmektir. Birleştirme farkları ve üstelerinin bir kısmı karşılıklı birbirini yok edecek, geriye kalan tutar, konsolide bilançonun ilgili kısmında tek kalem halinde gösterilecektir.

Bağlı şirketin, ana şirketin hisse senetlerini elinde bulundurması durumunda ise, bunlar ana şirket tarafından yeniden satın alınmış gibi düşünülerek işlem yapılır (41).

Ana işletme ile bağlı işletmeler arasında dolaylı ilişkinin olması; ana şirketin bağlı şirkete, bağlı şirketin de başka bir bağlı şirkete iştirak etmesi durumundaki konsolidasyondur. Bu durumdaki konsolidasyon işlemleri bazı zorluklar gösterir. Konsolidasyona, sırasıyla son bağlı şirketle ondan önceki bağlı şirket arasında yapılarak başlanır ve böylece ilişkiler doğrudan ilişkiler haline getirilir. Doğrudan ilişki haline geldikten sonra ise bütün işletmeleri kapsayan genel bir konsolide bilanço hazırlanır.

5. Konsolide Gelir Tablosunun Düzenlenmesi

KMT'lerden ikincisi konsolide gelir tablosudur. Bu tabloda, ana şirket ve bağlı şirketlerin ekonomik bir birim olduğu düşüncesinden hareket edilerek düzenlenir. Amacı; ana ve bağlı şirketlerin yani holding topluluğunun bir faaliyet dönemi içerisindeki gelir ve gider durumunu görmek ve değerlendirmektir. Konsolide bilançonun düzenlenmesindeki prensipler burada da geçerlidir (42).

Konsolide gelir tablosunun düzenlenmesinde en önemli sorun realize edilmemiş kârlardır. Topluluktaki şirketlerin birbirleriyle olan alım-satım veya gelir-gider niteliğindeki işlemlerden doğan kâr veya zarar, konsolide gelir tablosunda yer almaz. Konsolide gelir tablosunda yer alabilmesi için realize olması yani ekonomik ünite bakımından ilave bir değer niteliğinde olması gerekir.

Konsolide gelir tablosunun düzenlenmesinde elimine edilmesi gereken başlıca kalemler şöyledir (43) :

(41) DURMUŞ, A.g.m., s. 62.

(42) PEKİNER, A.g.e., s. 221.

(43) A.g.e., s. 221.

a) İşletmelerarası mal satışlarından doğan kârlar (henüz mal holding dışına çıkmamışsa söz konusudur) ve işletmelerarası sabit varlık satışlarından doğan kârların elimine edilmesi gerekir.

b) Bağlı şirketler arası dividantlar, faizler, kiralar, ücretler vb. gelir ve giderlerin de elimine edilmesi gerekir. Ana şirketin bağlı şirketlerden tahsil ettiği ya da tahakkuk ettirdiği gelirler, bağlı şirketlerin giderleri niteliğinde olduğundan, bunlar karşılıklı gelir tablosunda giderilebilir (44).

c) Topluluk içi işletmeler arası karşılıklı mal ve hizmet alış ve satışlarının da elimine edilmesi gerekir.

d) Her bir bağlı şirketin gelir ve giderleri konsolide tabloya dahil edildiği için, ana şirketin bağlı şirketlerle ilgili yatırım geliri (investment income) hesabı da çift sayıma yol açmamak için elimine edilmesi gerekir (45).

Bu eliminasyonlardan sonra bağlı şirketler gelir tabloları sadece topluluk dışı birimler ilişkileri yansıtacağından bu tablolarda yer alan tutarların matematiksel toplamı sonucu konsolide gelir tablosuna ulaşılır.

III. AVRUPA TOPLULUĞU KONSEYİ'NİN KONSOLİDE MALİ TABLOLAR İLE İLGİLİ 7. YÖNERGESİ

13 Haziran 1983'de kabul edilen ve konsolidasyon şartlarını belirleyen 7. Yönerge, üye ülkelere mevzuatlarında gerekli değişiklikleri yapmaları için 1 Ocak 1990'a kadar süre tanımaktadır. Yönergenin üye ülkelerde konsolidasyonla ilgili olarak muhasebe sistemleri ve uygulamaları üzerinde yaratacağı etkiler birbirinden farklı olacaktır. Çünkü, üye ülkelerde 7. Yönergeden önceki uygulamalar birbirinden farklılıklar göstermektedir (46).

7. Yönerge KMT'nin hazırlanması için gerekli şartları, bu tabloların hazırlanma şekli, konsolide faaliyet raporu, konsolide finansal tabloların denetimi ve kamuya açıklanması ile ilgili konuları ihtiva etmektedir. Yönerge ana hatları ile aşağıda özetlenmiştir (47).

(44) DURMUŞ, A.g.m., s. 60.

(45) MEİGS, A.g.e., s. 733.

(46) Bu konuda fazla bilgi için bkz: Davut AYDIN (Çev.), **Muhasebe Sistemleri ve Avrupa'daki Uygulamalar**, K. Michael Oldham, Üçüncü Baskı'dan Çeviri, Eskişehir 1989, ss. 89-118.

(47) Bu özet için; AYDIN, A.g.e., ss. 462-469, GÜVEMLİ, A.g.m., ss. 28-33 ve M. Sema ÜLKER, «7. Yönergenin Tercümesi», **Muhasebe Enst. Dergisi**, Sayı: 57-58, ss. 77-107'den oldukça yararlanılmıştır.

1. Konsolide Mali Tabloların Düzenlenme Gereği

Yönergenin gerekçesinde, üye ülkelerde aynı ortaklar grubunun sahip olduğu işletme sayısının çoğaldığı belirtilmekte ve bu işletmelerin finansman ilişkileri hakkında ortaklara ve üçüncü kişilere bilgi verilmesi için KMT'nin hazırlanması gerektiği vurgulanmaktadır. Yönerge mali tabloları konsolide edilecek kuruluşların sermaye şirketi niteliğinde olmasını öngörmüştür.

2. Konsolide Mali Tabloların Hazırlanması İçin Gerekli Şartlar

Ana işletmede bulunması gereken özellikler şöyledir :

— Ana işletmenin, bağlı işletmenin oy haklarının çoğunluğuna sahip olması,

— Ana işletmenin, bir başka işletmenin hem ortağı olup hem de yönetim kurulu üyelerinin çoğunluğunu görevlendirme hakkına sahip bulunması,

— Ana işletmenin bir başka işletmeyle yapılan sözleşmeye dayanarak sahiplik etkisinin bulunması,

— Ana işletmenin bir başka işletmenin ortağı olup, bu işletmenin yönetim, yürütme ve danışma organlarındaki görevlilerin çoğunluğunu atamış olması veya söz konusu bağlı işletme ortakları ile bu konuda anlaşma yapmış olmasıdır.

Yönergede mali tabloların konsolidasyonunda, işletmelerin hangi ülkede olduğuna bakılmayacağı belirtilmektedir. Ayrıca, yukarıdaki koşullara uyduğu halde kimi bağlı işletmelerin konsolidasyon dışında tutulabileceği belirtilmektedir. Bu haller şöyle özetlenebilir :

— Bilanço kapanış günü ile ilgili olarak şu üç kriterden ikisine uyulması durumunda; a) KMT'nin ana işletmenin kapanış günü esas alınarak düzenlenmesi zorunluluğunun bulunması, b) Ana ve bağlı işletmenin bilanço kapanış günlerinin farklı olması, c) Bağlı işletme bilanço kapanış günü ile KMT'nin kapanış günü arasında üç aydan fazla bir süre varsa,

— Ana işletmenin sermaye şirketi olmaması,

— Ana işletmenin, bağlı işletmenin yönetimine katılmamış olması,

— Ana işletmenin bağlı işletmede yönetim, yürütme veya danışma organlarında görevlendirme yaparken sermaye sahipliği ile ilişkili oy kullanmamış olması,

— Ana işletmenin bağlı işletmeyi ödünç vermesi,

— Ana ve bağlı işletmeler ayrı ayrı ülkelerde iseler, bağlı işletmenin tam yükümlü durumunda bulunması,

— Üye olmayan bir ülkedeki ana işletmenin, bağlı işletmesi olan kendi ülkesindeki ana işletme olmasıdır.

Konsolidasyon dışı tutulan işletmenin mali tablolarının altına, ana işletmenin adı ve konsolidasyondan muaf tutulma sebebi yazılmalıdır. Yukarıda sıralanan konsolidasyondan muaf tutulanlar dışında bazı bağlı şirketler konsolidasyona dahil edilmemelidir. Bunları şöyle sıralayabiliriz :

— Konsolidasyona alınan işletmenin varlık, sermaye ve gelir durumu gerçeği yansıtmıyorsa,

— Ana işletmenin, bağlı işletmenin varlık ve çalışma yöntemine ilişkin haklarını kullanmasında kısıtlamalar varsa,

— İşletme sürekli yönetim altında tutulmuyorsa,

— Konsolidasyon için gerekli bilgiler yüksek maliyete ya da gecikmeye neden oluyorsa,

— — İşletmenin hisse senetleri satılmak üzere elde bulunduruluyor ise bu işletmeler konsolidasyon dışında tutulacaktır.

Yönergede işletmelerin ticaret, sanayi, hizmet sektörlerinde çalışmalarını sürdürmesinin konsolidasyona engel olmadığı açıklanmakta ve ayrıca KMT'lere ana işletmenin mali tablosunun eklenmesi gerektiği belirtilmektedir.

3. Konsolide Mali Tabloların Türleri ve Hazırlanma Biçimleri

KMT'ler; konsolide bilanço ve konsolide gelir tablosu ve ekten oluşmaktadır. KMT'lerin düzenlenmesinde dikkat edilecek başlıca hususlar şunlardır :

— Konsolidasyona alınan işletmelerin tümünün varlık, sermaye ve gelir durumu gerçeği yansıtmalıdır. Aktif ve pasif kalemler tümüyle konsolide bilançoda yer almalıdır. Stoklar, yüksek tutarda özel harcama gösteriyorsa tek tutar halinde gösterilebilir.

— Yönerge esaslarına göre konsolidasyon yapılmalıdır.

— Konsolidasyona alınan işletmelerin sermayesindeki hisse ve payların defter değeri konsolidasyona alınan işletmenin özsermayesine isabet eden tutar ile mahsup edilir.

— Azınlık payları, konsolidasyonda özel bir kalemde uygun bir hesap altında gösterilir.

— Gelir ve giderler tamamıyla konsolide gelir tablosuna alınır.

— Konsolidasyon yöntemleri sürekli olmalıdır.

— KMT'lerde işletmelerarası borç ve alacaklar, işletmelerarası işlemlerden doğan gelir ve giderler, işletmelerarası satışlardan doğan varlıkların defter değeri içindeki kâr ya da zarar ayıklanmalıdır.

— Mali tabloların kapanış gününde ve değerlendirme yöntemlerinde uyum olmalıdır.

— Sermaye paylarının mahsubu konsolidasyona ilk kez alındığı andaki defter değerine göre yapılır. Mahsup işlemi sırasında fark ortaya çıkmışsa bu fark peştemallık olabilir. Ancak bu olumlu farkın yedek akçelerden indirilmesi de kabul edilebilir.

— Sermaye paylarının karşılaştırılmasında fark olumsuz ise, bu olumsuz fark, edinme anında ilgili işletmenin gelecekte beklenen zarar ve giderlerine karşılık ise, bu beklentiler yerine geldiği sürece konsolide kâr ve zarar hesabına alınır.

— Konsolidasyona alınan bir işletme, konsolidasyona alınmayan başka bir işletmeyi yönetiyorsa, bu işletme ana işletmenin payına uygun biçimde konsolidasyona alınmasına üye ülke izin verebilir.

— Bağlı işletmelerin mal ve hizmetleri, çalışma alanları ve coğrafi bölgeler birbirinden farklı ise, konsolide net satışlar çalışma alanlarına ve coğrafik pazarlara göre sınırlanmalıdır.

4. Konsolide Yıllık Rapor

Konsolidasyona alınan işletmeler topluluğunun durumunu ve çalışmaların akışını gerçeğe uygun biçimde yansıtması için konsolide yıllık raporların düzenlenmesi gerekmektedir. Raporlarda, topluluğun

beklenen gelişmesiyle ilgili açıklamalarda bulunulmalı ve faaliyet dönemi kapandıktan sonra oluşan önemli bir olay varsa, buna yer verilmelidir.

5. Konsolide Mali Taboların Denetimi ve Kamuya Açıklanması

Yönerge'de KMT'leri düzenleyen işletmenin bulunduğu ülkenin hukukuna göre, denetlemeleri kabul edilmiş kişi ya da kişilere bu tabloları denetletecekleri belirtilmiştir. KMT'lerin ve yıllık raporların uygunluğu onaylandıktan sonra, bu tablo ve raporların denetçi raporu ile birlikte üye ülkenin yasalarına göre açıklanması gerektiği öngörülmektedir.

IV. TÜRKİYE'DE KONSOLİDASYON

Türkiye'de menkul kıymetleri halka arz olunan veya arz olunmuş sayılan anonim ortaklıklar, içinde buldukları topluluğun KMT'lerini halka duyururken, KMT'lerle ilgili olarak Sermaye Piyasası Kurulu tarafından yayımlanan tebliğ hükümlerine uygun olarak KMT hazırlamak zorundadırlar. Yeni getirilen bu zorunluluk dışında, Türkiye'de faaliyet gösteren holdinglerde konsolidasyon ihtiyari olarak yapılmaktadır (48). Başta holding yönetiminin ve ortakların, grubun bütünü hakkında değerlendirme yapabilmeleri için faaliyet dönemi kapandıktan sonra, holding bünyesinde oluşturulan konsolidasyon birimi, bağlı işletmelerin mali tablolarını konsolide etmektedir. Fiili sonuçların yanısıra bütçelerin de konsolidasyonu yapılabilmektedir. Ayrıca hazırlanan bu konsolide tablolar bazı holdinglerde enflasyon muhasebesine göre yeniden düzenlenerek, enflasyonun mali tablo kalemleri üzerindeki etkisi yok edilmektedir.

Genellikle % 50 oranında ortaklığın bulunduğu bağlı şirketler konsolidasyona alınmaktadır. Hazırlanan KMT'ler yönetim, ortaklar, bankalar gibi sınırlı sayıdaki kişi ve kurumlara verilmektedir. Bu tabloların bağımsız dış denetimi de ihtiyaridir. Ana şirketin yurd dışı ile kredi alma vb. ilişkileri varsa veya yönetim prensip olarak istiyorsa bu tabloları bağımsız dış denetim firmalarına denettirmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Gelişmekte olan Türkiye'mizde gerek mikro açıdan (şirketlerin kendi için), gerekse makro açıdan (genel ekonomi için) holdinglerin önemi gözden uzak tutulamaz. Halbuki hukuki mevzuatımızda hol-

(48) Eczacıbaşı Holding A.Ş. Bütçe ve Planlama Müdürü Zuhul ATANAN ile yapılan görüşme.

dinglerle ilgili özel bir düzenleme yer almamaktadır. Ekonomide söz sahibi olan bu tür şirketler özel kanunlarla düzenlemeli, denetmeli ve KMT hazırlama zorunluluğu getirilmelidir. Bunun standartları düzenlenmelidir. Bu tablolar bağımsız dış denetim kurumlarınca yani Serbest Muhasebeci Mali Müşavir ve Yeminli Mali Müşavirlerce denetlendikten sonra halka açıklanmalıdır.

Muhasebe ilke ve kurallarının standartlara bağlanarak, Avrupa Topluluğu düzeyinde uyumlaştırılması, Türk ekonomisinin dışa açılma ve dünya ekonomisi ile entegrasyonu sürecinde büyük önem taşıyan bir konudur. İsveç bir Avrupa Topluluğu üyesi olmamasına karşın, kendi şirketler mevzuatını topluluğun mevzuatı ile uyumlu hale getirmeye çalışmaktadır. Tam üyelik başvurusunu yapmış Türkiye'nin konsolidasyon ile ilgili yapacağı düzenlemelerinde, özellikle 7. Yönerge'ye uyuma dikkat edilmelidir.

Konsolidasyon en basit şekli ile bağlı şirket mali tablolarının birleştirilmesidir. Bu tabloların aynı standartlarla hazırlanması (tip bilanço ve gelir tablosu), hesap planlarında yeknasaklık olması konsolidasyonu da kolaylaştıracaktır. O halde Türkiye genelinde tekdüze muhasebe sisteminin kurulması oldukça önemlidir. Ayrıca yüksek enflasyonun mali tablolar üzerindeki etkisini yok edici yöntemler uygulanmalıdır.

Bu düzenlemelerin yapılmasında, holding şirketler, Maliye Bakanlığı, Sermaye Piyasası Kurulu ve özellikle asıl fonksiyonu muhasebe mesleği ile ilgili konuları düzenlemek olan «Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği»ne, Üniversitelere görev düşmektedir. Mali tabloların konsolidasyonunun Türkiye'de de eksiksiz uygulamaya geçmesi, her şeyden önce bu kişi ve kurumların aralarında yapacağı yapıcı diyaloga bağlıdır.